

یک نقد، یک دیدگاه بر برخی همکاری‌های علمی!

■ داریوش مطلبی

دانشجوی دکترای کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات

دیدگاه

همکاری علمی که یکی از نمودهای هم‌نویسندگی^۱ است، از سوی یک شیمی‌دان فرانسوی طی سال‌های ۱۸۹۹-۱۸۳۰ مطرح و رواج پیدا کرد. کاربرد این پدیده در متون تا جنگ جهانی اول رشد آرامی داشت و بعد از آن رشد سریع‌تری پیدا کرد (عصاره، ۱۳۸۸، ص ۲۱). همکاری علمی میان دانشمندان روزبه‌روز در حال افزایش است و کشورهای توسعه‌یافته به این مقوله توجه خاصی دارند. برای مثال، کانادا پژوهش‌های وسیعی را در این حوزه به انجام رسانده است (ولایتی و نوروزی، ۱۳۸۸، ص ۶۲). شاید بتوان علت این رشد فزاینده را به مزایایی که همکاری‌های علمی برای نویسندگان و آثارشان دارند، نسبت داد، که برخی از این مزایا شامل تبادل ثمربخش ایده‌ها، کیفیت بالاتر و اعتبار بیشتر آثاری که حاصل همکاری علمی می‌باشند، دریافت استنادهای بیشتر و به‌ویژه فوایدی که این همکاری‌ها برای کشورهای درحال رشد پدید می‌آورند، می‌باشد (عصاره، ۱۳۸۸، ص ۲۱).

هدف اصلی از همکاری علمی، مشارکت پژوهشگران و دانشمندان و سهمیم شدن آنها در تولید دانش است و زمانی تحقق می‌یابد که یک گروه مناسب، در زمانی مناسب و بر اساس هدفی مشترک دانش خود را به‌اشتراک گذارند و به توسعه علم و بالندگی حوزه‌های دانش کمک کنند. در فعالیت‌های علمی گروهی، به‌صورت بالقوه، قابلیت‌هایی وجود دارد که در فعالیت‌های فردی موجود نیست و اگر فعالیت‌های گروهی درست مدیریت شوند می‌تواند بسیار موثر و تأثیرگذار باشد. امروزه - به‌خصوص در برخی کشورهای غربی و در رشته‌های علوم پایه - شاهد مقالاتی با بیش از ده نویسنده همکار هستیم و این نشان‌دهنده اهمیت همکاری و به‌اشتراک‌گذاری دانش برای خلق مقالات علمی است.

شریح^۲ همکاری علمی پژوهشی را «فرآیند خلق و کشف اشتراکی که در آن دو یا چند نفر با مهارت‌های مکمل، در جهت ایجاد یک درک مشترک که هر یک از آنها به‌تنهایی قبلاً نداشته

■ شریف مقدم، هادی؛ نیک‌کار،

ملیحه. آشنایی با کتابخانه (شیوه صحیح

استفاده از منابع چاپی و الکترونیکی). تهران:

دانشگاه پیام نور، ۱۳۸۷. ۲۲۸ص.

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۳۸۷-۵۰۵-۳

مقدمه

دست‌اندرکاران آموزش و پرورش با توجه به نقشی که در آموزش کودکان، نوجوانان و جوانان دارند همواره باید به اطلاعات و یافته‌های جدید دانشمندان دسترسی داشته و با استفاده از این منابع به نیازهای اطلاعاتی و روبه‌رشد دانش‌آموزان پاسخ گویند. بدون استفاده از منابع اطلاعاتی جدید و تأکید صرف بر کتاب‌های درسی، به‌رشد تک بعدی دانش‌آموزان منجر می‌شود و نقش مؤثری در زندگی اجتماعی و حرفه‌ای آنها (پس از اتمام تحصیلات) نخواهد داشت. از این روست که همواره بر استفاده از منابع اطلاعاتی و کتابخانه‌ای غیردرسی، به‌عنوان مکمل منابع درسی تأکید می‌شود.

در واقع اگر نظام آموزشی دانش‌آموزان را طوری تربیت کند که بتواند در صورت نیاز و یا مواجهه با مشکلی، منابع اطلاعاتی مناسب را شناسایی و به نیازهای خود پاسخ دهند در واقع رسالت اصلی خویش را به‌درستی انجام داده و اگر چنین توانایی ایجاد نکند، هیچ نکرده است. بنابراین دست‌اندرکاران آموزش، به‌خصوص معلمان، باید دانش کافی در خصوص منابع اطلاعاتی، شیوه‌های استفاده از این منابع، مکان‌یابی اطلاعاتی و نیز استفاده از مراکز اطلاعاتی را داشته باشند تا ضمن شناسایی و استفاده از آنها، دانش‌آموزان را با شیوه‌های استفاده از این منابع آشنا کنند و به استفاده از آنها ترغیب سازند.

«شیوه بهره‌گیری از کتابخانه و منابع آن (آشنایی با کتابخانه و اصول کتابداری)»، درسی دو واحدی است که در پاسخ به چنین نیازی و با هدف آشنا ساختن دانشجویان رشته‌های علوم تربیتی، با نحوه استفاده از امکانات و منابع کتابخانه - از سوی شورای گسترش آموزش عالی - تعریف شده است. اگر نگاهی به سرفصل‌های تدوین شده از سوی شورای گسترش آموزش عالی بیندازیم خواهیم دید که سرفصل‌های پیش‌بینی شده از زمان تدوین (تقریباً دو دهه پیش) تغییری نداشته است، در حالی که تحولات زیادی در حوزه منابع اطلاعاتی، شکل‌گیری محمل‌ها و بسترهای الکترونیکی، و نظایر آن ایجاد شده است. البته توجه به این نکته ضروری است که زمانی که در فصل به‌صورت کلی به واژه‌ها و اصطلاحاتی چون انواع مواد در کتابخانه، انواع منابع و مراجع، و نظایر آن برخورد می‌کنیم، مؤلفان محترم باید در تدوین اثر پیشرفت‌های اخیر را مورد توجه جدی قرار دهند.

با مطالعه تمام منابعی که به‌عنوان منبع درسی «شیوه بهره‌گیری از کتابخانه و منابع آن» تدوین شده‌اند و یا می‌توانند برای این منظور استفاده شوند، در یافتن منابعی که هیچ‌کدام تحولات اخیر منابع و مراکز اطلاعاتی و تأثیری که بر حوزه پژوهش دارند، را به‌نحو شایسته‌ای پوشش نداده‌اند، هر چند آقای صبا در کتاب «شیوه بهره‌گیری از کتابخانه و منابع اطلاعاتی»، نسبت به سایر آثار وضعیت بهتری دارد و به‌اختصار اشاراتی هر چند اندک به جامعه اطلاعاتی، منابع اطلاعاتی الکترونیکی و سایت‌های قابل استفاده برای دانشجویان داشته است، ولی کافی به‌نظر نمی‌رسد.

نگارنده نقد حاضر نزدیک ۱۰ سالی است که درس «آشنایی با کتابخانه و اصول کتابداری» را در دانشگاه‌های مختلف تدریس می‌کند و ضمن استفاده از منابع منتشر شده، از مقالات و کتاب‌های متعددی برای تکمیل مباحث سود می‌جوید. با توجه علاقه نگارنده به این حوزه، همواره آثار منتشر شده را رصد و نسبت به مطالعه آنها

یا نمی‌توانستند داشته باشند با هم در ارتباط هستند» تعریف می‌کند (نوروزی و ولایتی، ۱۳۸۸، ص ۳۲).

عصاره (۱۳۸۸، ص ۲۱) پدیده همکاری علمی در ایران را به سه صورت: همکاری همکاران در درون سازمان، همکاری همکاران در سازمان‌های دیگر یا همکاری همکارانشان در خارج از کشور مطرح می‌کند، و در ادامه می‌افزاید «نکته قابل تأمل و تاحدودی نگران‌کننده در این است که هدف اصلی همکاری علمی کمتر مورد توجه نویسندگان واقع شود و فقط شکل صوری نویسندگی مورد استفاده قرار گیرد».

همکاری بین پژوهشگران و دانشمندان و انجام پژوهش‌ها و مطالعات مشترک سابقه‌ای بسیار دیرینه در غرب دارد، هر چند در کشورهای جهان سوم و در حال توسعه، همواره این همکاری‌ها با مشکلاتی همراه بوده است و شاید علت اصلی مشکلات را باید در شیوه‌های آموزشی و تربیتی مرسوم در این کشورها جستجو کرد؛ ولی هر چه باشد در موارد زیادی همکاری‌های صرفاً صوری است و در واقع نتایج حاصل کار و مطالعه جمعی و گروهی نیست.

همان‌طور که اشاره شد در مواردی این همکاری‌ها صرفاً جنبه صوری داشته و حضور اسامی متعدد نه‌تنها نشان از همکاری در تولید اثر نداشته، بلکه از نظر علمی نیز چیزی به اثر تولیدشده نیفزوده است، و تنها اسمی است که بنا به ملاحظاتی در اثر اضافه شده است. در مواردی نیز همکاری نوعی بده‌بستان بین تعدادی از نویسندگان است که هر کدام نام دیگری را در اثری که تألیف یا ترجمه کرده‌اند اضافه می‌کنند تا به‌نوعی بسامد تکرار نامشان در آثار مختلف بالا رود. اگر برخی از همکاری‌هایی که در محیط‌های دانشگاهی بین اساتید و دانشجویان مقاطع تحصیلات تکمیلی را نیز به این اشکال اضافه کنیم، این درصد افزایش خواهد داشت. البته اینها تنها مصادیقی از همکاری‌های صوری است و واقعیت‌ها بسیار بیش از اینهاست.

اقدام می‌کند، وقتی مشخصات کتابشناختی اثر حاضر را در سایت موسسه خانه کتاب^۳ دیدم سعی کردم کتاب را تهیه و آنرا را مطالعه کنم و امیدوار بودم اثر حاضر که با همکاری خانم نیک‌کار - که قبلاً هم اثری در این زمینه داشتند - تهیه شده، کاستی‌های آثار قبلی را نداشته باشد. البته در کمال ناپاوری مشاهده کردم که اثر حاضر در واقع همان اثر قبلی خانم نیک‌کار با عنوان «آشنایی با کتابخانه و منابع آن» است که بارهای تجدید چاپ شده بود، و تنها نام آقای دکتر هادی شریف‌مقدم - آن هم نه به‌عنوان نویسنده همکار، بلکه به‌عنوان نویسنده اول - به اثر اضافه شده است. البته در اثر جدید بخشی بسیار اندک و نسبتاً بی‌ربط با سرفصل‌های درسی به آن اضافه شده است که در بخش نقد و بررسی به آن اشاره خواهم کرد. بنابراین نگارنده در ادامه از اصطلاح ویرایش حاضر برای اشاره به اثر حاضر استفاده خواهد کرد.

جا دارد در اینجا به چند نکته که همواره در حین تدریس، نظر نگارنده را به‌خود جلب می‌کرد بپردازم. متأسفانه نگاهی که بسیاری از دانشجویان به این درس و درس‌های مشابه - که جزو درس‌های

دلیل اصلی نگارنده از نقد اثر حاضر، اول نوع همکاری علمی موجود در تألیف کتاب، دوم اهمیت آموزشی استفاده از کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی برای فراگیران رشته‌های علوم تربیتی و ضرورت تدوین اثری جامع و سوم اینکه اثر حاضر برای دانشجویان دانشگاه پیام نور منتشر شده و باید عاری از هرگونه ابهام باشد تا دانشجو بتواند بدون نیاز به حضور در کلاس از آن استفاده مفیدی بکند

۳. در عمل به دانشجویان بیاموزیم که با گذراندن این درس می‌توانند تمام نیازهای اطلاعاتی دوران تحصیل و پس از آن را با مهارت‌هایی که می‌آموزند، پاسخ گویند. در این شیوه پرداختن تفصیلی به تحولات ایجاد شده در فرآیندهای اطلاع‌رسانی، کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی، مراکز الکترونیکی پیوسته و شبکه جهانی اینترنت، منابع جدید ایجاد شده و شیوه‌های دسترسی به آنها، فرآیندهای جستجوی اطلاعات در پایگاه‌های اطلاعاتی، اینترنت و نظایر آن ضروری است. ۴. از ارائه مباحث نظری بی‌هدف و نیز کلی‌گویی‌های بی‌حاصل

در کلاس و همچنین کتاب‌های این حوزه باید خودداری شود. ۵. بین مباحث ارائه شده در این گونه کتاب‌ها و تجربه‌های دانشجویان ارتباط درستی برقرار شود. امروزه دسترسی به پایگاه‌های اطلاعاتی موجود در شبکه جهانی اینترنت، کتاب‌های الکترونیکی در دسترس، نمایه‌های مجلات که در اکثر کتابخانه‌های دانشگاهی در دسترس هستند ایجاب می‌کند تأکید بر آشنایی و استفاده از این منابع در اولویت قرار گیرند، هر چند قرار نیست آشنایی و استفاده از منابع چاپی و کتابخانه‌های سنتی نادیده گرفته شود.

دلیل اصلی نگارنده از نقد اثر حاضر با وجود کاستی‌ها، اول نوع همکاری علمی موجود در تألیف کتاب، دوم اهمیت آموزش استفاده از کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی برای فراگیران رشته‌های علوم تربیتی و ضرورت تدوین اثری جامع و سوم اینکه اثر حاضر برای دانشجویان دانشگاه پیام نور منتشر شده و باید عاری از هرگونه ابهام باشد تا دانشجو بتواند بدون نیاز به حضور در کلاس از آن استفاده مفیدی بکند. دانشگاه پیام که به صورت آموزش از راه دور اداره می‌شود، باید در تدوین و داوری و انتشار کتاب‌های خود نهایت دقت و تلاش را صورت دهد.

معرفی مختصر کتاب

کتاب در نه فصل و به عنوان کتاب درسی درس «آشنایی با کتابخانه و اصول کتابداری» برای دانشجویان گرایش‌های مختلف علوم تربیتی در مقطع کارشناسی تدوین شده است.

فصل اول کتاب با عنوان «آشنایی با کتاب، کتابخانه، اهداف و وظایف»، اطلاعاتی در باره کتاب و کتابخانه ارائه می‌دهد، در ادامه انواع کتابخانه و وظایف آنها مورد بررسی قرار می‌گیرد. با توجه به مخاطبان هدف کتاب، اطلاعات بیشتری در باره کتابخانه‌های آموزشی نسبت به سایر کتابخانه‌ها برای آشنایی بیشتر دانشجویان ارائه شده است، که از نکات مثبت کتاب نیز محسوب می‌شود.

فصل دوم با عنوان «آشنایی با ساختمان انواع کتابخانه»، اطلاعات مفصلی در باره ساختمان انواع کتابخانه‌ها و ویژگی‌های آن ارائه می‌دهد.

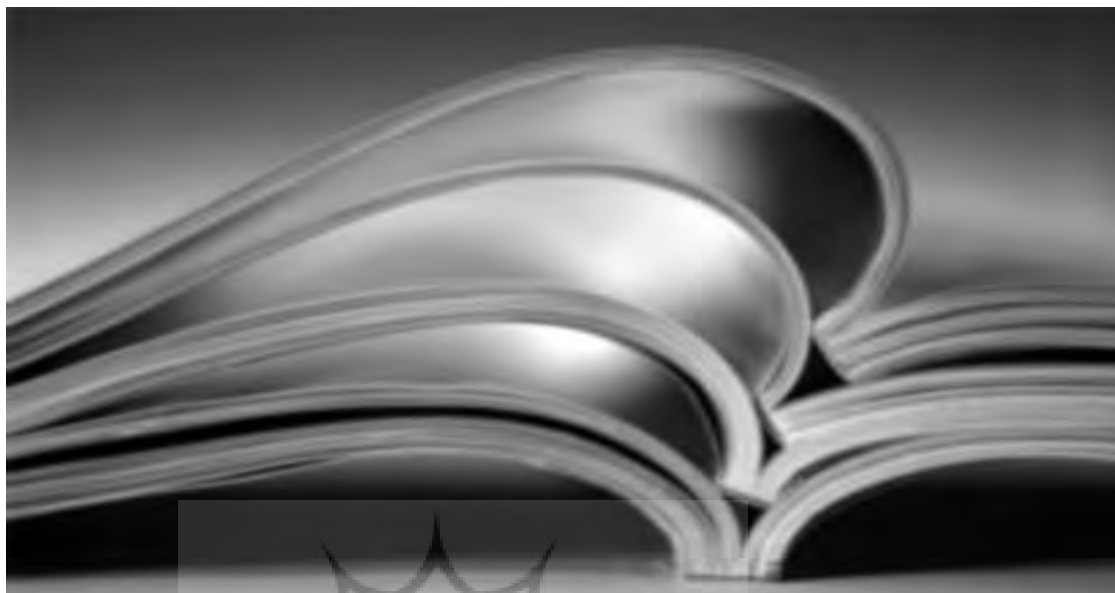
در فصل سوم «آشنایی با بخش‌های مختلف کتابخانه»، بخش‌های مختلف کتابخانه از جمله انتخاب و سفارش مواد، بخش سازماندهی، بخش امانت مواد، بخش منابع رزرو، بخش مرجع، بخش نشریات ادواری، بخش خدمات فتوکپی و تکثیر، بانک‌های اطلاعاتی مطرح شده است و در ادامه مطالبی در باره مرکز اطلاعات آموزشی (اریک) به عنوان یکی از مهم‌ترین پایگاه‌های اطلاعاتی حوزه تعلیم و تربیت ارائه شده است.

فصل چهارم «آشنایی با منابع مرجع و شیوه استفاده از آن»،

اصولی محسوب نمی‌شوند - دارند، این است که تنها در طول ترم در کلاس حاضر شده و صرفاً آنرا پاس کنند. البته در لقاء این نگرش، اساتید نیز با ارائه مطالب کلی و صرفاً نظری و عدم ایجاد ارتباط منطقی بین مطالب و نیازها و علائق دانشجویان و همچنین عدم توجه به تحولات عصر حاضر، بی‌تأثیر نیستند. به نظر می‌رسد توجه به نکات زیر در تدوین و تدریس این درس، شاید بتواند به ایجاد انگیزه در دانشجویان کمک کند:

۱. مطالب ارائه شده باید از جذابیت کافی برخوردار باشند. شاید بتوان با ارائه یک مقدمه هدفمند در ابتدای هر فصل و در ابتدای کتاب و آشنا کردن دانشجویان با اهداف واقعی ارائه این درس و نیز آشنا کردن آنها با ضرورت‌های رسیدن به سواد اطلاعاتی، با توجه به الزامات عصر اطلاعات به ایجاد انگیزه کمک شود.

۲. مباحث ارائه شده در این دوره و نیز در کتاب‌های تدوین شده به‌نوعی به سرفصل‌های ایجاد سواد اطلاعاتی نزدیک‌تر شود که با تأمل در اهداف درس حاضر متوجه می‌شویم، این دو بحث چیزی جدا از هم نیستند. کوکی (۱۳۸۳) در مقاله‌ای با عنوان «طرحی پیشنهادی برای درس آشنایی با کتابخانه و اصول کتابداری» که در همایش آموزش استفاده‌کنندگان و توسعه سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های، مراکز اطلاع‌رسانی و موزه‌ها در سال ۱۳۸۳ ارائه کردند، بر این مسئله تأکید کردند.

هدف اصلی از همکاری علمی، مشارکت پژوهشگران و دانشمندان و سهیم شدن آنها در تولید دانش است و زمانی تحقق می‌یابد که یک گروه مناسب، در زمانی مناسب و بر اساس هدفی مشترک دانش خود را به اشتراک گذارند و به توسعه علم و بالندگی حوزه‌های دانش کمک کنند

اطلاعات نسبتاً خوبی در خصوص منابع مرجع و دسته‌بندی این منابع، انواع منابع مرجع و ویژگی‌های آنها ارائه و در ادامه نمونه‌ای از آثار منتشرشده در هر حوزه معرفی شده است. آشنایی متخصصان حوزه‌های تعلیم و تربیت با منابع مرجع ارزشمند و نیز اطلاعاتی که در این منابع قابل دسترسی است، از ضروریات آموزش در مقاطع مختلف تحصیلی است.

فصل پنجم کتاب با عنوان «آشنایی با منابع کتابخانه و معرفی اجزاء کتاب»، به معرفی منابع اطلاعاتی کتابخانه‌ای پرداخته و بخش‌های مختلف یک کتاب و اطلاعات ارائه شده در آنها را مورد بررسی قرار می‌دهد.

«آشنایی با فهرست‌های کتابخانه، فهرست‌نویسی و روش تهیه فهرست» عنوان فصل ششم کتاب می‌باشد. در این فصل انواع فهرست‌های کتابخانه‌ای (کتابی، برگه‌ای، پیوسته)، شیوه تنظیم فهرست‌های کتابخانه‌ای مورد بررسی قرار گرفته است. از دیگر مباحث این فصل عبارتند از: فهرست‌نویسی چیست؟ انواع فهرست برگه‌ها، برگه‌های ارجاعی و آشنایی با نرم‌افزارهای جامع کتابخانه‌ها. «آشنایی با نظام‌های طبقه‌بندی کتابخانه و روش‌های برگه‌آرایی فهرست‌برگه‌ها» فصل هفتم کتاب را به خود اختصاص داده است. نظام‌های رده‌بندی (نظام رده‌بندی دهدهی دیویی و کنگره امریکا) و روش برگه‌آرایی مباحث فصل هفتم کتاب را تشکیل می‌دهد. فصل هشتم کتاب با عنوان «آشنایی با اینترنت و مهارت‌های اطلاع‌یابی» به ارائه اطلاعات کلی در باره جستجوی اطلاعات در اینترنت، معرفی موتورهای جستجو و عملگرهای بولی می‌پردازد.

آخرین فصل با عنوان «روش نگارش مقالات علمی»، به ارائه اطلاعات کلی در باره روش تهیه مقاله، مراحل تحقیق، معیارهای ارزیابی منابع، روش‌های یادداشت‌برداری و نگارش مقاله تحقیق اختصاص دارد که در ادامه اطلاعات نسبتاً مفصلاً در باره شیوه‌های نوشتن پانویس و منابع و مأخذ مطرح شده است.

با توجه به ماهیت درسی بودن کتاب حاضر در ابتدای همه فصل‌ها هدف‌های کلی و رفتاری و پایان آن سئوالاتی به صورت چند گزینه‌ای و تشریحی برای استفاده دانشجویان ارائه شده است.

ارائه اطلاعات به شکل ساده، قابل فهم و نسبتاً روان مهم‌ترین ویژگی اثر حاضر است.

آشنایی با آثار مشابه منتشرشده

تعیین سرفصلی بنام «آشنایی با کتابخانه و اصول کتابداری» سبب انتشار آثار متعددی از سوی صاحب‌نظران حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی در این خصوص شده‌است، که به اختصار اشاره می‌شود:

۱. امانی، غفور. آشنایی با کتاب و کتابخانه و اصول کتابداری. [اردبیل]: شیخ صفی‌الدین، [۱۳۷۹؟].
۲. ترکیان تبار، منصور. آشنایی با کتابخانه (کتاب، کتابخانه، منابع کتابخانه‌ای) با نگاهی به اینترنت و کاربرد آن در کتابخانه. تهران: اشجع، ۱۳۸۵.
۳. جعفری نژاد، آتش و عباسی‌هرمزی، سوسن. روش پژوهش علمی و شیوه نگارش آن (به انضمام آشنایی با کتابخانه). تهران: مه‌زیار، ۱۳۸۵.
۴. حرّی، عباس. شیوه بهره‌گیری از کتابخانه: جهت تهیه مقاله تحقیقی. تهران: مرکز اسناد فرهنگی آسیا، ۱۳۵۶.
۵. خدیوی، شهناز؛ طالب‌نژاد، محمدرضا. شیوه استفاده از کتابخانه و نوشتن مقالات تحقیقی. اصفهان: جهاد دانشگاهی واحد اصفهان، ۱۳۷۴.

**جابجایی مطالب مربوط به برگه‌آرایی از
انتهای فصل مربوط به «فهرست کتابخانه و
فهرست نویسی ...» به انتهای بخش «نظام‌های
طبقه‌بندی کتابخانه ...» در ویرایش حاضر، و
مشخص نبودن منطق نویسندگان محترم از
انتقال این مطالب، ساختار کتاب را با مشکل
مواجه کرده است**

اجزای کتاب، «آشنایی با فهرست‌های کتابخانه ...» و «آشنایی با نظام‌های طبقه‌بندی کتابخانه ...» اصلاً توجیه منطقی ندارد. بهتر بود همچون ویرایش قبلی اثر، این فصل بعد از مطالب مربوط به کتابخانه‌ها و قبل از آشنایی با اینترنت و روش نگارش مقاله قرار می‌گرفت.

جابجایی مطالب مربوط به برگه‌آرایی از انتهای فصل مربوط به «فهرست کتابخانه و فهرست نویسی ...» به انتهای بخش «نظام‌های طبقه‌بندی کتابخانه ...» در ویرایش حاضر، و مشخص نبودن منطق نویسندگان محترم از انتقال این مطالب، ساختار کتاب را با مشکل مواجه کرده است.

بخش اعظم مطالب ارائه شده در فصل چهارم (منابع مرجع) تنها نمونه‌هایی از منابع مرجع هستند. این بخش با ۷۷ صفحه حجیم‌ترین فصل کتاب حاضر تشکیل می‌دهد. ارائه شدن منابع مرجع در حجمی نسبتاً زیاد باعث خستگی دانشجویان می‌شود و بهتر بود نمونه‌ها، در پیوست ارائه می‌شدند. شاپان ذکر است، ۱۲ صفحه از این فصل به معرفی نمونه‌هایی از واژه‌نامه‌ها، ۱۰ صفحه دایره‌المعارف، پنج صفحه سرگذشت‌نامه‌ها، دو صفحه سالنامه، چهار صفحه راهنما، سه صفحه منابع جغرافیایی، پنج صفحه کتابشناسی و پنج صفحه نمایه‌ها اختصاص یافته است که بیشتر آنها قدیمی و کم‌کاربرد هستند و حتی آخرین ویرایش‌های آنها نیز معرفی نشده است. برای مثال: میانگین زمانی منابع معرفی شده در بخش واژه‌نامه‌ها مربوط به ۳۰ سال پیش می‌باشد و در صفحه ۹۱ آدرس سایت پنج سال پیش خانه کتاب به نشانی www.ketabnet.org.ir ارائه شده است، و آدرس فعلی www.ketab.ir می‌باشد و یا از دو سال پیش، ویرایش‌های جدید راهنمای ناشران و کتابفروشان، با عنوان مرجع نشر ایران منتشر می‌شود و اطلاعات ۱۱ صنف مرتبط با حوزه نشر را ارائه می‌دهد.

در ویرایش جدید فصلی به نام «آشنایی با ساختمان انواع کتابخانه» - به عنوان تنها بخشی که در ویرایش قبلی نبود - به فصل‌های کتاب اضافه شده است. حجم اطلاعات ارائه شده است در

۶. رحمانی، نرگس. آشنایی با اصول کتابداری قابل استفاده برای دانشجویان رشته‌های علوم انسانی ... قزوین: سایه گستر، ۱۳۸۶.
۷. سلطان قرایی، صادق. بهره‌گیری از کتابخانه: آشنایی با منابع مرجع. تهران: کمیته امداد امام خمینی، مرکز آموزش عالی علمی - کاربردی، ۱۳۸۳.
۸. صبا، ایرج. شیوه بهره‌گیری از کتابخانه و منابع اطلاعاتی. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، ۱۳۸۱ (چاپ اول).
۹. مهاجرپور، سودابه. راهنمای شیوه بهره‌گیری از کتابخانه و منابع آن تهران: ابرون، ۱۳۸۴.
۱۰. نیک‌کار، ملیحه. آشنایی با کتابخانه و منابع آن (رشته علوم تربیتی). شیراز: راهگشا، (چاپ ۶) ۱۳۸۴.
۱۱. الوندی، مرضیه. شیوه بهره‌گیری از کتابخانه و منابع آن: آشنایی با کتابخانه و اصول کتابداری. گرگان: نوروزی، ۱۳۸۸.

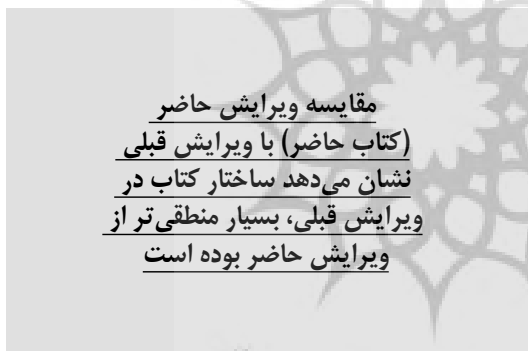
بررسی ساختاری اثر

فصل بندی ویرایش حاضر با تغییرات اندکی نسبت به ویرایش قبلی تنظیم شده است. قرار گرفتن فصل نسبتاً طولانی «آشنایی با منابع مرجع و شیوه استفاده از آنها» بعد از فصل «آشنایی با بخش‌های مختلف کتابخانه» و قبل از فصل‌های «منابع کتابخانه و معرفی

با توجه به اینکه مخاطب کتاب حاضر دانشجویان علوم تربیتی - دانشگاه پیام نور - هستند برای فهم بیشتر، بهتر بود برخی از واژه‌ها و اصطلاحات به کاررفته در متن توضیح داده می‌شد مثلاً «امتیاز حق مؤلف» (ص ۷) و «انجام خدمات فرانهادی» در بخش وظایف کتابخانه عمومی (ص ۸).

کمیوهایی در متن مشاهده می‌شود از قبیل: کامل نبودن وظایف ارائه شده برای کتابخانه ملی (ص ۷) در این بخش به برخی از وظایف مهم نظیر تدوین ضوابط و استانداردهای کتابداری در سطح ملی، وظایف آموزشی و پژوهشی و ... اشاره‌ای نشده است؛ همچنین مشخص نشده بخش مدیریت کتابخانه، تعمیر و صحافی جزو کدامیک از بخش‌های کتابخانه است (ص ۳۶)؛

تعارض‌هایی در متن مشاهده می‌شود مثلاً: در صفحه ۱۲ کتاب در بخش لزوم تأسیس کتابخانه در مدارس ایران در ابتدا به وظیفه سنگین وزارت آموزش پرورش برای تأسیس کتابخانه‌ها، «با توجه به وضعیت نامناسب کتابخانه‌های عمومی و کتابخانه‌های کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان در سطح کشور» اشاره می‌شود و در خط

بعدی می‌نویسد «البته باید اذعان داشت که کتابخانه‌های کانون پرورش ... از فعالیت نسبتاً خوبی برخوردار می‌باشد»؛

مشکلات محتوایی و مفهومی در متن مشاهده می‌شود. مثلاً: در صفحه ۳۷ وظایفی چون «تعیین محل کتاب‌ها»، «تشریح برگه‌دان»، «ارائه اطلاعات پیرامون رزرو کردن مواد»، برای کارکنان بخش مرجع پیش‌بینی شده که به نظر می‌رسد بیشتر آنها مربوط به وظایف بخش امانت است. البته مطالب ارائه شده در باره وظایف کتابدار مرجع در صفحه ۳۹، با موارد پیش گفته مغایرت دارد. در بخش منابع رزرو در پاراگراف اول مطالبی به اشتباه ارائه شده که مربوط به منابع ذخیره می‌باشد (ص ۳۸)؛ «از مواد دیگری که جزء منابع مرجع محسوب می‌شوند می‌توان انتشارات دولتی را نام برد. انتشارات یا اسناد دولتی ... می‌تواند شامل منابع ارجاعی و یا منابع اطلاعاتی باشند»، که در واقع درست نمی‌باشد (ص ۴۹)؛ کتاب سال دایره‌المعارف بریتانیکا، در صفحه ۸۵، به عنوان کتاب سال در نظر گرفته شده است و این مسئله در کتاب شیوه بهره‌گیری از کتابخانه، تألیف صبا (۱۳۸۱) نیز مطرح شده است، ولی وجود واژه Year Book در عنوان یک اثر به معنی کتاب سال بودن آن نیست و در واقع در این مورد ضمیمه دایره‌المعارف محسوب می‌شود؛ آوردن Books In Print به عنوان کتابشناسی تجاری و در کنار فهرست انتشارات خوارزمی درست نیست، این کتابشناسی یک کتابشناسی جاری است و اطلاعات

این بخش دو برابر حجم اطلاعاتی است که در باره انواع کتابخانه‌ها ارائه شده است. هدف از اضافه شدن این فصل را نویسندگان محترم اثر چنین عنوان کرده‌اند: «... دانشجویان باید ضمن شناخت انواع ساختمان کتابخانه‌های ایران، شرایط و ویژگی‌های لازم برای طراحی و تأسیس کتابخانه را بشناسند. همچنین چنانچه محل خاصی برای طراحی و تأسیس کتابخانه پیشنهاد شد دانشجویان باید بتوانند بر اساس ویژگی‌های محل کتابخانه به عنوان یک کارشناس، مناسب بودن و یا نبودن محل را با دلایل علمی اعلام نمایند» (ص ۱۷). مطالب مفصل ارائه شده در این فصل خواننده را به شک می‌اندازد و اینکه آیا جامعه مخاطب کتاب حاضر دانشجویان کتابداری و اطلاع‌رسانی است و یا دانشجویان علوم تربیتی؟ با توجه به اینکه کتاب حاضر برای دانشجویان گرایش‌های مختلف علوم تربیتی نگاشته شده است، ارائه اطلاعات مفصل در خصوص ساختمان کتابخانه‌های مختلف توجیه منطقی ندارد، هر چند ارائه اطلاعاتی تنها در خصوص ساختمان کتابخانه‌های آموزشگاهی می‌توانست مناسب باشد. این اطلاعات در حالی ارائه شده است که اطلاعات مربوط به انواع کتابخانه‌ها در فصل اول با وجود ضرورت جامعیت از جامعیت کافی برخوردار نیستند و حتی تعریفی جامعی از انواع کتابخانه‌های، اهداف کتابخانه‌های عمومی و تخصصی ارائه و نظایر آن ارائه نشده است.

در نهایت، اطلاعاتی در برخی از فصل‌ها در کنار سایر مطالب ارائه شده است که فلسفه وجودی آنها مشخص نیست و هیچ ربطی به مطالب قبل و بعد از خود ندارند. به عنوان مثال آمدن سازماندهی منابع کتابخانه (ص ۱۲۶) و فهرست کتابخانه (۱۲۹) در فصل آشنایی با منابع کتابخانه و معرفی اجزای کتاب (فصل پنجم).

مقایسه ویرایش حاضر (کتاب حاضر) با ویرایش قبلی نشان می‌دهد ساختار کتاب در ویرایش قبلی، بسیار منطقی تر از ویرایش حاضر بوده است.

بررسی محتوایی اثر

یکی از مهم‌ترین نکاتی که همواره بر آن تأکید می‌شود امانت‌داری در حین نوشتن است، در اثر حاضر مطالب زیادی از کتاب «آشنایی با کتابخانه و اصول کتابداری» تألیف ایرج صبا (۱۳۸۱) استفاده شده است، ولی نامی از آن ذکر نشده است. البته در ویرایش اول کتاب که تنها بنام خانم نیک‌کار (۱۳۷۴، چاپ ۶) منتشر شده بود در مقدمه (ص هشت) به نیک‌کار به این مسئله اشاره شده بود. اصولاً کتاب‌های علمی که برای استفاده دانشجویان نوشته می‌شوند باید نهایت امانت‌داری در آنها لحاظ شود و دانشجویان را به صورت غیر مستقیم به پایبندی به حقوق مؤلف ترغیب سازند. علاوه بر آنچه مطرح شد، مطالب زیادی از منابع دیگر استفاده شد ولی ذکر منبع نشده است که به تعدادی از آنها اشاره می‌شود: «بعضی از کتابخانه‌های دانشگاهی در انگلستان و ایالات متحده حکم کتابخانه عمومی را دارند ...» (ص ۸)؛ منابع و انواع منابع مرجع از دیگانه ویلیام کنتز (ص ۴۶)؛ «عباس حرّی و آژانه‌ها را به دو گروه عمده تقسیم می‌کند ... (ص ۵۰)؛ «ظاهراً ارسطو نخستین کسی بوده که اقدام به گردآوری ...» (ص ۶۵). همچنین برخی از منابع در متن به چشم می‌خورند که در فهرست مآخذ ذکر نشده‌اند مثل: «دایره‌المعارف فارسی: ۱۰» (ص ۶۵).

ارائه‌شده در آن با آثاری که ناشران در فهرست‌های خود و با هدف تجاری منتشر می‌کنند، قابل قیاس نیست، البته برخی دیگر از آثار منتشر شده در حوزه مرجع نیز چنین مشکلی را داشته‌اند؛ آوردن «فهرست برگه‌ای کتابخانه» در بخش انواع نمایه‌ها (ص ۱۰۹) و تلقی نکردن روزنامه به‌عنوان نشریه ادواری (۱۲۳) از دیگر مشکلاتی است که تنها به‌اختصار اشاره شد.

ارائه اطلاعاتی که وجود خارجی ندارند مثل: «این کتابشناسی [ملی] شامل فهرست کلیه آثار (اعم از آثار مکتوب یا دیداری شنیداری) مربوط به یک کشور به‌خصوص است. مانند کتابشناسی ملی ایران» (ص ۱۰۱)؛ «فهرستگان ایران» (ص ۱۰۴)؛

مطالب ارائه شده در متن برخی از فصل‌ها با اهداف ارائه شده در ابتدای فصل همخوان نیست مثلاً در بخش هدف‌های کلی فصل ششم، این چنین می‌خوانیم «لازم است دانشجویان با ویژگی این نوع نرم‌افزارها [کتابخانه‌ای] آشنا شوند تا بتوانند از امکانات فراهم آمده حداکثر استفاده را در بازیابی سریع منابع مورد جستجو بنمایند» (ص

چون کتاب برای دانشجویان علوم تربیتی و پیام‌نور نوشته شده است، بهتر است هدف از آوردن هر فصل در ابتدای آن توضیح داده شود و همچنین برخی اصطلاحات رایج در کتابداری مثل «فهرست انعطاف‌پذیر» (ص ۱۳۴) و «سایر مشخصات اصلی کتاب» (ص ۱۲۶) توضیح داده شود

۱۳۳)، در حالی که در متن تنها توضیح کلی و کوتاهی از نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای ارائه کرده که هیچ کمکی به استفاده از نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای ارائه نمی‌دهد.

مطالب ارائه شده در فصل هشتم «آشنایی با اینترنت و مهارت‌های اطلاع‌یابی»، صرفاً به ارائه اطلاعات غیر کاربردی و کلی بسنده کرده است و همخوان با نیازهای دانشجویان علوم تربیتی، به‌خصوص پیام نور، نیست. مطالب ارائه شده در مقدمه، جستجوی اطلاعات در اینترنت، موتورهای جستجوی تخصصی و عملگرهای بولی دارای اطلاعات کلی و غیر کاربردی است و با هدف کلی فصل «آموزش توسعه مهارت‌های اطلاع‌یابی از طریق معرفی امکانات مختلف موجود در اینترنت و شبکه گسترده جهانی اطلاعات است» (۱۷۵)، همخوانی ندارد.

نکاتی که در ویرایش بعدی اثر بهتر است مدنظر نویسندگان محترم اثر و ناشر قرار گیرد:

علاوه بر موارد پیش گفته پیشنهاد می‌شود موارد زیر که بیشتر نکات ویرایش است، در ویرایش‌های بعدی اثر مورد توجه قرار گیرد تا بر جامعیت اثر بیفزاید

برخی از مطالب به علت اینکه عیناً از منابع دیگر استفاده شده است نیاز به ویرایش دارد مثل: «بدین ترتیب از همان قرن گذشته به‌تدریج کتابخانه‌ها نه تنها ...» (ص ۴). البته مشخص نیست واژه «همان»

در جمله قبلی به چه چیزی ارجاع داده است؛ «اطلاعات این منابع [منظور منابع ردیف دوم] اغلب تغییر شکل داده شده و برگزیده هستند» (ص ۴۶).

جملات زیادی در متن مشاهده می‌شوند که ارزش اطلاعاتی ندارند و باعث ایجاد ابهام بیشتر می‌شوند و حذف آنها خللی در متن ایجاد نمی‌کند، مثل «کتابخانه ملی هر کشوری با سایر انواع کتابخانه‌های آن کشور متفاوت است» (ص ۶)؛ «کتابخانه ملی از بزرگترین کتابخانه‌ها به شمار آمده و مجموعه آن معمولاً بالغ بر میلیون‌ها جلد کتاب و سایر مواد است» (ص ۷)؛ پارگراف اول ارائه شده در بخش ساختمان کتابخانه‌های آموزشگاهی اگر حاوی اطلاعاتی هم باشد، در جای مناسبی ارائه نشده است و اطلاعاتی به متن اضافه نمی‌کند، بیشتر مطالب چند پارگراف اول این بخش بهتر بود در بخش انواع کتابخانه‌ها ارائه می‌شد (ص ۲۵)؛ «منابع مرجع با توجه به نوع و هدف اثر ممکن است در فواصل معین یا نامعین منتشر شوند» (ص ۴۸)؛ «بر اساس جدول مانند: چکیده‌نامه‌های آماری» (ص ۴۸) در اینجا منظورشان از «بر اساس جدول» ترتیب و نظم منابع مرجع بوده است؛ «دایره‌المعارف‌ها مانند لغتنامه‌ها از جمله کتاب‌های مرجع هستند» (ص ۶۵).

اغلاط املائی و ویرایشی به کرات به چشم می‌خورد که تنها به نمونه‌هایی اشاره می‌شود: «آشناسازی استفاده‌کنندگان جدید یا از کتابخانه»؛ «روانشناسی (ص ۱۱۹)؛ «تهیه انواع به خصوص رسانه‌های ارتباطی» (ص ۹)؛ «بخش نشریات ادواری استخوان‌بندی کتابخانه را تشکیل می‌دهد» (ص ۳۹)؛ «راهنمای پایه نشان نامه‌ها Directories in Print است» (ص ۹۲)؛ «فهرست در غیر این صورت‌ها جزو کدامیک از منابع مرجع است؟» (ص ۱۱۹)؛ «در نشریات ادواری نوع دیگری وجود دارد که خود حاوی مطالب نیست» (ص ۱۲۳)؛ «شکل دیگر تنظیم آن عمومی کتابخانه، فهرست تفکیکی است» (ص ۱۳۶) و....

عدم یکدستی در ضبط اعلام مثل: «کتز» در صفحات ۴۶ و ۴۷ و «کتس» در صفحه ۸۴.

عدم یکدستی در استناددهی، به برخی از صفحات که از روش‌های مختلف استناددهی استفاده مختصری می‌شود: ص ۵۲، ۱۲۲ و ۱۲۳. البته محدود به این صفحات نیست.

آدرس اینترنتی مراکزی که از آنها به عنوان مراکز اطلاعاتی نام برده شده، ارائه شود مثل مرکز اطلاعات منابع آموزشی که نشانی آن <http://www.eric.ed.gov> (ص ۴۱) و همچنین نشانی‌های اینترنتی که در کتاب آمده از نظر اعتبار بررسی شوند.

در کنار مراکز اطلاعاتی خارجی که استفاده از آنها برای دانشجویان رشته علوم تربیتی - با توجه به محدودیت توانایی زبان انگلیسی آنها - مشکل است، مراکز اطلاع‌رسانی داخلی نیز معرفی شوند مثل: بانک اطلاعات آموزش و پرورش ایران به نشانی <http://www.edub.ir>.

ارائه تعریفی قدیمی از کتاب برای دانشجویان رشته علوم تربیتی مناسب نیست و پیشنهاد می‌شود تعریفی مناسب با وضعیت فعلی و قابل فهم برای این گروه از دانشجویان ارائه شود.

چون کتاب برای دانشجویان علوم تربیتی و پیام‌نور نوشته شده است، بهتر است هدف از آوردن هر فصل در ابتدای آن توضیح داده شود و همچنین برخی اصطلاحات رایج در کتابداری مثل «فهرست انعطاف‌پذیر» (ص ۱۳۴) و «سایر مشخصات اصلی کتاب» (ص ۱۲۶)

با وجود ارزش افزوده بسیار زیادی که همکاری‌های علمی دارد، در مواردی برخی محدودیت‌هایی که دانشگاه‌ها ایجاد می‌کنند و توجه

ویژه‌ای که به کمیت تولیدات علمی اعضای هیأت علمی دارند، باعث می‌شود که همکاری به پایین‌ترین حد خود کاهش یابد و در مواردی به اضافه شدن صرف برخی اسامی محدود می‌شود که نه تنها ارزش افزوده‌ای ایجاد نمی‌کند بلکه مشکلاتی را نیز ایجاد کند

البته مهم‌ترین ویژگی هر ویرایش نسبت به ویرایش قبلی هر اثری روزآوری آن و استفاده از منابع جدید است، به خصوص زمانی که نویسنده ویرایش قبلی جای خود را به نویسنده دیگری بدهد و خود در مقام دوم قرار گیرد. در چنین وضعیتی انتظار می‌رود حداقل ۷۰ درصد مطالب کتاب تغییر یابد اما در نوشته حاضر تنها ۵ درصد به ویرایش قبلی اضافه شده است و تغییراتی در فصل بندی به چشم می‌خورد که به نظر منطقی نمی‌رسد.

مآخذ

۱. عصاره، فریده (۱۳۸۸). همکاری علمی پژوهشی، جامعه‌شناسی همکاری علمی. کتاب ماه کلیات: ارتباطات و دانش‌شناسی. ۱۴۳ (آبان ۱۳۸۸)، صص ۲۱-۲۳.
۲. کوکی، مرتضی (۱۳۸۳). طرحی پیشنهادی برای درس «آشنایی با کتابخانه و اصول کتابداری». مجموعه مقاله‌های همایش آموزش استفاده‌کنندگان و توسعه سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های مراکز اطلاع‌رسانی و موزه‌ها (مشهد ۱-۲ خرداد ۱۳۸۳). مشهد: سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی.
۳. ولایتی، خالد؛ نوروزی، علیرضا (۱۳۸۸). بررسی میزان همکاری‌های علمی ایران در پروانه‌های ثبت اختراع طی سال‌های ۱۹۷۵-۲۰۰۷. کتاب ماه کلیات: اطلاعات، ارتباطات و دانش‌شناسی. ۱۴۳ (آبان ۱۳۸۸)، صص ۶۲-۶۵.
۴. نوروزی، علیرضا؛ ولایتی، خالد (۱۳۸۸). همکاری علمی پژوهشی: جامعه‌شناسی همکاری علمی. تهران: چاپار.

پی‌نوشت‌ها:

1. Co-author
2. Schrage
3. www.ketab.ir
۴. با توجه به آنچه مطرح شد، اثر حاضر را تنها به عنوان ویرایش جدیدی از اثر قبلی که از سوی خانم نیک‌کار و از سوی انتشارات رهگشا، منتشر شده بود در نظر گرفته شده است.

توضیح داده شود. در بخش انواع فهرست‌ها (ص ۱۳۵)، به جای فهرست پیوسته - که هنوز بسیاری از کتابخانه‌های بزرگ نیز به آن مجهز نیستند - فهرست کامپیوتری مطرح می‌شد.

با توجه به اینکه ۹۵ درصد مطالب این کتاب، مطالب کتاب آشنایی با کتابخانه و منابع آن (تألیف خانم ملیحه نیک‌کار) است، و تنها جابجایی‌هایی در فصول مختلف صورت گرفته است بهتر است دقت شود و ارجاعاتی که در کتاب قبلی و با توجه به فصل‌بندی آن ارائه شده است تصحیح شود مثلاً ارجاع به صفحه ۴۵ در صفحه ۱۳۸ (خط سوم). کتاب درسی با توجه به استفاده مداوم از سوی دانشجویان باید دارای صحافی محکمی باشد، ولی کتاب حاضر پس از یک‌بار مطالعه کامل آن از سوی نگارنده، اوراقش جدا شده است، و لازم است در ویرایش‌های بعدی دقت بیشتر صورت گیرد.

نتیجه‌گیری

همکاری در تولید مقالات و منابع علمی با توجه به تأثیرات متقابل علوم مختلف نسبت به یکدیگر و نیز رشد و توسعه مباحث بین‌رشته‌ای از مهم‌ترین ویژگی‌های عصر حاضر است. مطالعه مقالات علمی کشورهای مختلف، به خصوص کشورهای پیشرفته نشان از اقبال بیشتر نویسندگان و دانشمندان به همکاری علمی و تولید منابع علمی دارد که در مواقعی نویسندگان یک مقاله علمی و بدیع حتی بیشتر از ده‌ها نویسنده است.

با وجود ارزش افزوده بسیار زیادی که همکاری‌های علمی دارد، در مواردی برخی محدودیت‌هایی که دانشگاه‌ها ایجاد می‌کنند و توجه ویژه‌ای که به کمیت تولیدات علمی اعضای هیأت علمی دارند، باعث می‌شود که همکاری به پایین‌ترین حد خود کاهش یابد و در مواردی به اضافه شدن صرف برخی اسامی محدود می‌شود که نه تنها ارزش افزوده‌ای ایجاد نمی‌کند بلکه مشکلاتی را نیز ایجاد کند.

همان‌طور که قبلاً مطرح شد با توجه به ویژگی‌های اثر حاضر نسبت به کتاب «آشنایی با کتابخانه و منابع آن»، تألیف خانم نیک‌کار، می‌توان اثر حاضر را تنها ویرایش جدیدی از اثر قبلی فرض کرد.